

Andrzej Tichomirow

"Przeszłość jako źródło konfliktu. Konkurencja ideologii tożsamości w Kłajpedzie XX wieku", Vasilijus Safronovas, red. Krzysztof Narojczyk, tł. Julija Andruškevič, Olsztyn 2012 : [recenzja]

Historia i Polityka nr 13 (20), 193-200

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej TICHOMIROW

Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa

Vasilijus Safronovas, *Przeszłość jako źródło konfliktu. Konkurencja ideologii tożsamości w Kłajpedzie XX wieku*
red. Krzysztof Narojczyk, tłum. Julija Andruškevič
Olsztyńska Biblioteka Historyczna, nr 10
Olsztyn 2012, ss. 431

Postrzeganie historii jako legitymacji dla określonego systemu politycznego czy też źródła dla ideologii władzy nie jest zjawiskiem nowym. W XX wieku wraz z włączeniem całych społeczeństw w masową politykę za pośrednictwem wyborów, rewolucji czy przewrotów historia stała się również czynnikiem, wpływającym na sprawowanie władzy, tożsamość mieszkańców oraz konfliktu zbrojne.

Litewski badacz dr Vasilijus Safronovas, pracownik naukowy Uniwersytetu Kłajpedzkiego w swojej książce zwraca uwagę przede wszystkim na problemy tożsamości, konstruowanej w XX wieku w swoim rodzinnym mieście. Prace naukowe historyków litewskich są stosunkowo rzadko tłumaczone na język polski, choć w ostatnich 25 latach ta tendencja ulega znacznej poprawie i czytelnicy w Polsce mogą się zapoznać z dorobkiem najnowszej historiografii litewskiej. Kłajpeda jako miasto, które przeżyło w XX wieku mocną zmianę własnej tożsamości

oraz znaczną wymianę ludności stanowi dobry przykład dla badaczy zajmujących się problematyką polityki pamięci.

Książka składa się z przedmowy redaktora naukowego do wydania polskiego Krzysztofa Narojczyka, rozległego wstępu, trzech rozdziałów oraz podsumowania. We wstępie autor zwraca się do całego szeregu prac teoretycznych, dotyczących problematyki tożsamości historycznej, ideologii, kultury pamięci oraz badań socjologicznych. Omawiając problematykę teoretyczną Safronovas rozważa te kwestie na tle studium pojedynczego przypadku, jakim jest miasto Kłajpeda. Dla niego ważne są nie tylko prace takich teoretyków jak Philip Ther (szczególnie jego pojęcie „międzyprzestrzeni” – *Zwischenräume*), Jan Assmann i Jorn Rösen, ale również potrzeba szerszego ujęcia porównawczego miast i ziem południowo-wschodniego regionu morza Bałtyckiego. Badacz często nawiązuje do podobnych doświadczeń XX wieku, które dotyczą takich miast jak Byd-

goszcz, Gdańsk, Wrocław i nawet Grodno. We wstępie znajdujemy także dokładnie omówioną bazę źródłową (dokumenty z archiwów Litwy, głównie Kłajpedzkiego Archiwum Okręgowego, wywiady, materiały badań terenowych i liczne źródła drukowane) i charakterystykę literatury przedmiotu. Ważne jest także zwrócenie uwagi na taką kategorię mieszczan jak Memellendrzy („mieszkańcy Kłajpedy”), która to stanowiła przedmiot konkurencji dla różnych projektów ideologicznych. W pewnym sensie można ją porównać z autochtonami Dolnego Śląska i Wrocławia w powojennej Polsce.

Pierwszy rozdział *Konfrontacja niemieckiego i litewskiego nacjonalizmu w Kłajpedzie w latach 1918–1939* składa się z kilku podrozdziałów. Autor określa główny przedmiot swoich badań jako „ideologię tożsamości” czyli wysiłki i modele ideowe, celem których była jedność narodu. W podrozdziale *Wariant niemieckiej mobilizacji: od Reichsnation do Volksgemeinschaft* historyk opisuje złożony charakter niemieckości Kraju Kłajpedzkiego w końcu XIX – początku XX wieku i zwraca uwagę na rolniczy charakter tego regionu. Możliwości mobilizacyjne dla niemieckiego nacjonalizmu symbolizuje przede wszystkim przywiązanie do państwa i dynastii Hohenzollernów (w przypadku Kłajpedy takimi postaciami są cesarz Wilhelm I i jego matka, królowa Prus Luiza). Ten schemat, opierający się na idei *Reichsnation* istniał przed rozpadem Cesarstwa Niemieckiego w 1918 roku i nie stwarzał zasadniczego zagrożenia dla istnienia regionalnych tożsamości w Prusach Wschodnich (nie tylko specyficznej identyfikacji Memellendrów, ale również dla miejscowych Litwinów). Zmiany geopolityczne po I wojnie światowej radykalnie zmieniły ten obraz. Ostatecznie przyłączenie Kraju Kłaj-

pedzkiego do Litwy w 1923 roku w postaci regionu autonomicznego spowodowało stosunkowo szybkie zbudowanie miejscowej niemieckiej tożsamości na zasadzie etnicznej, a nie jak wcześniej państwowo-dynastycznej. Od tego czasu zdaniem autora, współistnienie Niemców i Litwinów w tym regionie oznaczało rozgraniczenie według linii partyjnej i wyboru określonego stronnictwa podczas wyborów. Nowa tożsamość niemiecka opierała się na trzech głównych pojęciach – *Kultur*, *Volk* i *Heimat* i wyraźnie sprzeciwiała się tworzeniu samodzielnej miejscowej tożsamości litewskiej. Wśród propagowanych mitów ideologicznych warto zwrócić uwagę na mit o męczeństwie miejscowych Niemców po przyłączeniu do Litwy i niesprawiedliwej polityce rządu kowieńskiego (tendencja ta nasiliła się po 1933 roku po dojściu Hitlera do władzy). Równie ważnym okazał się kult zmarłych bohaterów podczas I wojny światowej oraz postulat odbudowy pomników Wilhelma I oraz Borussii, które nastąpiło dopiero w latach 1938–1939 na tle wzmocnienia pozycji Niemiec w regionie i ostatecznej jego aneksji. Brak zgody na odbudowę tych pomników ze strony litewskiego rządu stanowił jeden z ważnych czynników propagandowych w akcentowaniu negatywnego wizerunku Litwy. Trzeba tu zaznaczyć, że „niemieckość” w tym okresie znacznie pokrywała się z „memelderskością” i stanowiła pewien wariant tożsamości „wschodniopruskiej” (tu Safronovas wykorzystuje pojęcie używane przez polskiego badacza Roberta Trabę oraz zwraca się do jego prac).

W podrozdziale *Wariant litewskiej konsolidacji – między miejscowymi potrzebami a kowieńskimi inspiracjami* autor koncentruje się na zupełnie innej pozycji startowej identyfikacji litewskiej w mieście w porównaniu z niemiecką. Dla Litwy od 1933 roku Kłajpeda stanowiła pronazistow-

skie wyzwanie polityczne i tożsamościowe i była wyraźnym problemem. Ważnym czynnikiem była również wzajemna nieufność pomiędzy Litwinami kłajpedzkimi a Litwinami z „Wielkiej Litwy” oraz dążenie do zwiększenia litewskiego stanu posiadania w mieście. Symbolem aspiracji państwa litewskiego była budowa Gimnazjum im. Witolda Wielkiego w Kłajpedzie – w okresie kryzysu ekonomicznego, która była najdroższą litewską inwestycją w okresie międzywojennym. W tym okresie wytworzył się specyficzny rodzaj kłajpedzkiej identyfikacji litewskiej, który nie zawsze pokrywał się z ogólnonarodową wersją. Memellendrzy stanowili 24,2% mieszkańców regionu (w 1925 roku) i w Kownie byli postrzegani jako zgermanizowani i niezdecydowani narodowo Litwini (autor tu nawet nazywa ich „wymaginowanymi Litwinami”). Sami zaś Litwini Pruscy nadal odczuwali silny związek z pruskimi symbolami historycznymi, jak choćby królowa Luiza czy dynastia Hohenzollernów. Budowanie nowej litewskiej tożsamości, opartej na przywiązaniu do państwa litewskiego koncentrowało się wokół mitu wyzwolenia i poległych bohaterów o wolność (co stanowiło niejako odwróconą wersją analogicznych mitologii niemieckich). Powstanie Kłajpedzkie 1923 roku uzyskało rangę jednego z głównych symboli dzięki temu, że miało aspekt militarny i stanowiło upamiętnianie walki Litwy o ten region. Safronovas podkreśla również, że Litwini Kłajpedy – w odróżnieniu od mieszkańców „Wielkiej Litwy” nie przywiązywali dużego znaczenia do upamiętnienia utraty Wilna, co stanowiło ważny czynnik integrujący w okresie międzywojennym. Zdaniem autora ta specyfika (wraz z obchodzonym od 1934 roku Świętem Morza) stanowi znaczną analogię z polską koncepcją *intermarium* i polskim korytarzem do Gdyni.

W okresie międzywojennym obydwie ideologie tożsamości przeżyły szybką ewolucję od współdziałania odrębności regionalnej z mitem państwa ku „czystej” semantyce nacjonalistycznej.

Podstawowe kwestie, wokół których można obserwować konkurencję ideologii tożsamości przed 1939 rokiem stanowiły sprawy w istocie historiograficzne: czy Litwini w Kraju Kłajpedzkim są autochtonami i kto zamieszkiwał region przed przybyciem Zakonu Krzyżaków. Rozważania na ten temat wpływały na postawy społeczności i propagandę. Autor opisuje również nacjonalizację terytorium (symboliczne próby zagarnięcia miasta): głównie poprzez lituanizację toponimiki i zmianę symboliki i wyznacza trzy kluczowe okresy (1923–1925, 1930–1934, 1938–1939). Ostatni podrozdział, opisujący okres międzywojenny jest poświęcony stosunkowi sił pomiędzy niemiecką a litewską wizją miasta. Wśród podstawowych czynników wymieniono stan wyjątkowy od 1926 do 1938 roku, cenzurę prasy i radia, dominację niemieckiego szkolnictwa i mediów w mieście, uzależnienie Litwy od Niemiec. Ważnym czynnikiem, wspomagającym integrację z państwem litewskim było wprowadzenie wspólnych rytuałów publicznych oraz uczestnictwo w wyborach. Zdaniem autora, Litwa prowadziła ostrożną politykę integracyjną w regionie, choć jednak Kraj Kłajpedzki (jak również Wolne Miasto Gdańsk) ostatecznie nie stali się forpocztami demokracji i nowego ładu powojennego. Atrakcyjność kultury niemieckiej również stała się czynnikiem, który spowodował ostateczny zanik kategorii Memellenderów pod koniec lat 1930-ch, co obrazują spisy ludności i wyniki wyborów.

Rozdział drugi *Sowietyzacja narodowej i nacjonalizacja radzieckiej ideologii tożsamości w Kłajpedzie w latach 1945–1988*

opisuje niezwykle złożony charakter konkurencji, współdziałania i współlistnienia tych ideologii w okresie powojennym. Kłajpeda, jak również wiele innych miast i regionów w powojennej Europie Środkowej i Wschodniej przeżyła prawie całkowitą zmianę ludności w wyniku II wojny światowej i zmian politycznych zaraz po niej. Po 1945 roku została całkowicie wyeliminowana niemiecka ideologia tożsamości, została wprowadzona radziecka ideologia, która konkurowała z litewską. Na te zmiany nałożyła się również radykalnie nowa sytuacja ekonomiczna i nowe stosunki społeczne. Zdaniem autora, Kłajpeda posiadała unikalne możliwości integracji z Litwą po wojnie w odróżnieniu od Wilna i pobliskiego Kaliningradu. Radziecka ideologia w przypadku powojennej Litwy polegała przede wszystkim na tezie o tym, że ZSRR jest „własnym państwem” (co w przypadku posiadającej przed 1940 rokiem niepodległość Litwy było ważnym elementem) oraz tym, że radziecki ustrój jest najlepszym z możliwych. Również w warunkach państw bałtyckich miało znaczenie i to, że radziecka ideologia miała dwie postacie – rusyfikowaną i lituanizowaną. Podrozdział *Wariant radzieckiego scalania – między proletariackim internacjonalizmem a znacjonalizowanym etatyzmem* dotyczy różnych aspektów funkcjonowania komunistycznej ideologii w powojennej Kłajpedzie. Autor zaznacza, że na tym etapie nie były tworzone treści ideowe, a tylko powielano już gotowe, wytworzone na poziomie dwóch centrów – republikańskiego w Wilnie i związkowego w Moskwie. W powojennym mieście dominowała napływowa ludność rosyjskojęzyczna, zaś rządzący przedwojenni litewscy komuniści. W związku z tym poszukiwanie litewskiej tożsamości dla miasta można zaobserwo-

wać dopiero na przełomie lat 60 i 70-ch. Safronovas omawia również podstawowe elementy radzieckiej ideologii, bazujące na dążeniu ku „światlanej przyszłości” (budowie komunizmu): radziecki patriotyzm, radziecki człowiek, przyjaźń narodów. Autor podkreśla również włączenie znaczeń nacjonalizmu rosyjskiego do radzieckiej ideologii. Nową ideologię miały symbolizować radzieckie pomniki. Oprócz dość powszechnych w tym okresie pomników Lenina (w mieście ich było 2) i Stalina (6 przed 1958 rokiem), zwycięstwa w II wojnie światowej w Kłajpedzie i tablicy honorowej (*doska pocziota*) był dość nietypowy pomnik symbolizujący internacjonalizm proletariacki z postaciami Murzy-na, Azjaty i białego Europejczyka. Badacz również omawia znaczenie przeszłości historycznej dla konstruowania nowej wizji miasta. Podobnie jak w Kaliningradzie, przeszłość przed 1945 rokiem była skreślona z pamięci zbiorowej, ponieważ była „niemiecka”. W związku z tym pojawiły się trzy główne elementy narracji historycznej: miasto i region jako łup wojenny (legitymujący przyłączenie do ZSRR), mit o powstaniu nowego porządku społecznego i politycznego oraz publiczny kult weteranów wojny i poległych za wyzwolenie (uszanowanie poległych w imię konkretnej idei). Jak widać okres międzywojenny nie stanowił żadnego oparcia w radzieckiej konstrukcji. Należy zaznaczyć, że ten kult żołnierzy „Wielkiej wojny ojczyźnianej” obecny i znany z okresu Związku Radzieckiego oraz współcześnie w wielu krajach postsowieckich około 1947 roku był stopniowo hamowany oraz zacierany na rzecz kultu Stalina i ideału pracy. Dopiero w okresie rządów Leonida Breżniewa zaczyna się sakralizacja wojny i instytucjonalizacja „ruchu weteranów”. Kult ten symbolizowały liczne pomniki żołnierzy,

wśród nich otwarty już 27 maja 1945 roku na cmentarzu brackim (prawdopodobnie pierwszy tego typu pomnik na dawnym terytorium Niemiec). Od 1965 roku zaczęło się masowe wydawanie wspomnień oficerów wojennych i nowy kult żołnierzy radzieckich (który wpływa do dziś na tożsamość zbiorową w Rosji). Oprócz pomników takim złożonym „miejscem pamięci” były obchody świąt państwowych, różnorodnych rocznic i dat pamiątkowych. W 1963 roku przywrócono obchody Święta Morza w Kłajpedzie, w 1968 roku ustanowiono Dzień Rybaka (w 1971 roku otwarto pomnik Rybaka). Jak zaznacza autor, dopiero pod koniec lat 50-ch zaczęto dostosowywać propagandę do kontekstu lokalnego – czyli nawiązywać do „rewolucyjnej przeszłości” miasta. Stopniowo nawiązywano też do tożsamości narodowej, jednak w sposób bardzo stonowany ze względu na dominację ludności rosyjskojęzycznej w mieście.

Podrozdział *„Litewskość” w Kłajpedzie w latach 1945–1988 – między litewskim nacjonalizmem a lituanizowaną ideologią radzieckiej tożsamości* opisuje złożony stosunek władzy i społeczeństwa wobec problemów litewskiej tożsamości w mieście. Autor wyodrębnia trzy okresy (1948–1950, 1950–1970, 1970–1988) w historii stosunków pomiędzy dążeniami narodowymi Litwinów a władzą i zaznacza mocną więź społeczną pomiędzy Litwinami, którzy wrócili do Kłajpedy i mieszkali tam przed wojną. Ta grupa ostatecznie silnie wpłynęła na swoisty renesans litewskiej tożsamości od lat 70-ch. Ważnym wątkiem było również i to, że w 1956 roku zamknięto Instytut Nauczycielski i miasto było na dłuższy czas pozbawione uczelni wyższej (dopiero w latach 1971–1975 utworzono filię konserwatorium oraz innych uczelni), co hamowało

tworzenie nieformalnych więzi wśród inteligencji. Safronovas szczegółowo opisuje zmianę nastawienia wobec litewskiej inteligencji na przełomie lat 60 i 70-ch, kiedy to nastąpiła wyraźna lituanizacja ideologii tożsamości. Równolegle nastąpiła zmiana pojęcia „Litwinów Pruskich” na nowe – „Małej Litwy”, które to utrwaliło związek z litewską ideą narodową. W samej Kłajpedzie zaczęło się „poszukiwanie Litwinów w historii Kłajpedy”: badanie obecności litewskich pisarzy i artystów w okresie XIX–XX wieku, upamiętnienie tej obecności, obrona zachowanych zabytków oraz stworzenie narracji literackiej (głównie przez pisarkę Ievę Simonaitytę). Stosunek władz Litwy radzieckiej do przeszłości narodowej i wobec inteligencji w tym okresie wyraźnie kontrastował np. ze stosunkiem władz sąsiadującej z nią Białorusi, gdzie zwiększyła się tendencja do rusyfikacji i niszczenia zabytków.

W odróżnieniu od okresu przedwojennego wyraźna konkurencja pomiędzy różnymi ideologiami tożsamości była niemożliwa. Autor opisuje to zjawisko jako „niemożność publicznego wyrażenia tej konkurencji”, moim zdaniem ta konkurencja mogła też mieć formę swoistej symbiozy, kiedy to znaczenia narodowe były dostosowywane do znaczeń „ogólnej” ideologii radzieckiej. Zaraz po 1945 roku litewskość nie była tak wyraźnie eksponowana, ale pomiędzy 1947 a 1950 rokiem wraz z „polityką kadr narodowych” ostrożna lituanizacja znaczeń (od toponimiki po pomniki) tylko się wzmacniała. Między innymi został odrestaurowany przedwojenny pomnik „Poległym o Wolność”, z którego usunięto znaki narodowe, w 1964 r. powstała nowa ekspozycja Muzeum Krajoznawczego, w 1973 r. odsłonięto pomnik Kristionasa Donelaitisa, a w 1986 r. – Herkusa Mantasa.

Historyk sporo miejsca poświęca problematyce stosunku do spuścizny niemieckiej w Kłajpedzie i jest to jeden z najbardziej udanych i ciekawych wątków w książce. Jego zdaniem wspólną cechą radzieckiej i litewskiej ideologii było wyraźne i trwałe zaprzeczenie niemieckości miasta i symbolicznych praw Niemców do obecności w Kłajpedzie. W ideologii radzieckiej ten wątek wyraził się w idei „wiecznej walki” Rosjan i Niemców, później częściowo zaadaptowany do ideologii litewskiej. Przez cały okres powojenny ten stosunek wzmacniano tezą o „rewanżymie” w RFN oraz tezą o zniszczeniu miasta przed wycofaniem się wojsk niemieckich. Jednak zaprzeczenie obecności niemieckich śladów było dość problematyczne i władze zastosowały taktykę fizycznego usuwania tych śladów. W 1958 roku przyjęto uchwałę o zamknięciu starych cmentarzy, co oznaczało ich systematyczne rujnowanie. Autor podkreśla, że zaprzeczenie niemieckości było stałym elementem oraz porównuje tę politykę z sytuacją w Kaliningradzie oraz w Wilnie (w stosunku do polskości). Równocześnie Kłajpeda jako miasto portowe była znacznie bardziej otwarta na świat zewnętrzny w porównaniu z innymi miastami w ZSRR. To stwarzało możliwości do przenikania świata konsumpcyjnego oraz formowania odmiennej wersji kultury masowej i organizacji wolnego czasu. Wpływy takich kanałów komunikacji jak radio i telewizja tworzyły odmienną atmosferę, niż np. w miastach centralnej Rosji. Te czynniki znacznie wpłynęły na późniejszą transformację ideologii tożsamości w okresie po odzyskaniu przez Litwę niepodległości.

Rozdział trzeci *Zmiany w Kłajpedzie po 1988 roku – między litewskim nacjonalizmem a kulturą konsumpcyjną* pokazuje transformację w okresie poradzieckim

oraz współczesne tendencje w kształtowaniu tożsamości miejskiej. Okres lat 1988–1991 można nazwać przejściowym, kiedy równocześnie z ideologią radziecką odrodziła się nieradziecka wersja ideologii litewskiej, która to przyczyniła się do dominacji litewskiego nacjonalizmu. Autor bardzo szczegółowo opisuje okres *perestrojki* i szczególnie demonstracje 1988 roku, związane z obchodami rocznicy paktu Mołotow-Ribbentrop, powstanie Sajudisu i stosunki pomiędzy miejscowymi komunistami. Ważne było również i to, że miejscowa organizacja Sajudisu starała się przyciągnąć miejscową ludność rosyjskojęzyczną i nie konfrontowała z komunistami w tak wyraźny sposób, jak w Wilnie czy w Kownie. Safronovas również zwraca uwagę na pojawienie się kłajpedzkiej organizacji Jedinstwa (prosowieckiej organizacji, skupiającej w większości rosyjskojęzycznych) w październiku 1988 roku, która to organizowała wiece przeciwko niepodległości Litwy i proponowała przyłączenie Kraju Kłajpedzkiego do obwodu kaliningradzkiego w przypadku secesji Litwy od ZSRR. Procesy polityczne wyraźnie nabierały charakteru sporów o przeszłość: głównymi wątkami był tragiczny los Litwinów w XX wieku (deportacje i masowe morderstwa) oraz okres międzywojenny. Dostosowanie tych wątków historycznych do historii Kłajpedy odbywało się głównie poprzez legitymację powstania 1923 roku i bezkrytyczny powrót do ustaleń historiograficznych z okresu międzywojennego. Legitymacja historyczna miała ważne znaczenie podczas ogłoszenia niepodległości Litwy w 1990 roku, ponieważ żądanie rewizji granic pojawiło się ze strony rządu radzieckiego. Zmiana toponimiki, oficjalne zatwierdzenie herbu miasta, odbudowa starych pomników i burzenie radzieckich czy też pojawienie się

nowych rytuałów publicznych nastąpiły w mieście w okresie 1988–1991, głównym symbolem tych zmian była odbudowa pomnika Aniki z Tarawy (Annchen von Tharau) na placu Teatralnym w 1989 roku. Sama ceremonia ponownego otwarcia pomnika miała wyraźne cechy „lituanizowania” tego symbolu, jak również stwarzała warunki do stopniowego utylitarne go wykorzystywania wątków przeszłości niemieckiego miasta. Autor zaznacza dominację miejscowych regionalistów (w większości nie będących zawodowymi historykami) podczas tych procesów, którzy nie zawsze przyswajali tezy zawodowej historiografii, a raczej dążyli do nowej mitologizacji przeszłości. W 1994 roku powstał pierwszy i jak dotychczas jedyny podręcznik historii regionalnej, w 1997 roku – pomnik Martynasa Mažvydasa (na miejscu radzieckiego pomnika Zwycięstwa), a w 2003 roku – kontrowersyjny z punktu widzenia estetycznego pomnik zjednoczonej Litwy („Łuk/Brama”). Autor zaznacza, że żaden z tych nowych pomników nie odgrywa żadnej roli w kulturze pamięci współczesnych mieszkańców miasta.

Teza autora o końcu konkurencji ideologii tożsamości we współczesnej Kłajpedzie mimo znacznej wątpliwości jest dość dokładnie udokumentowana w dalszej części rozdziału. Wraz z utworzeniem w 1991 roku Uniwersytetu Kłajpedzkiego wzmocniona została nie tylko zawodowa historiografia miasta i regionu, ale również tendencja do rewizji dotychczasowych prób mitologizacji przeszłości. Safronovas dokładnie omawia kwestię powstania 1923 roku oraz tezy o „ludobójstwie Małej Litwy w XX wieku”. Innym ważnym wątkiem jest instytucjonalizacja istniejących w mieście wspólnot etnicznych oraz charakterystyczne rytuały podtrzymywania wspólnoty (związane głównie z wąt-

kiem martyrologicznym). Oprócz stowarzyszeń rdzennych mieszkańców regionu, powstały wspólnoty niemiecka, rosyjska, żydowska, ukraińska, białoruska oraz inne. Dla wspólnoty rosyjskojęzycznej (w szerokim znaczeniu tego słowa) ważne są rytuały, związane z Dniem zwycięstwa 9 maja, jak również powstanie pomnika ofiar Holokaustu na dawnym cmentarzu żydowskim. Badacz wyraźnie podkreśla nastawienie na koegzystencję tych wspólnot oraz wyobcowanie młodego pokolenia z uczestnictwa w rytuałach pamięci.

Stopniowo znaki różnorodności kulturowej ulegają tendencji przekształcania się w znaki ekonomiczne wraz z dbaniem o turystów i inwestycje. W 2005 roku powstał znak towarowy Kłajpedy. Stopniowo powrót do starych nazw niemieckich (łącznie z nazwą Memel) przestał wzbudzać negatywne skojarzenia, coraz więcej nazw obiektów handlowych i usługowych posiada niemieckie nazwy, oraz powstają nowe, nie związane z wcześniejszymi ideologiami tożsamości. Oprócz tradycyjnych już Dni Morza, które przyciągają liczne rzesze turystów, miasto stara się o odbudowę takich atrakcji jak Muzeum Zamkowe.

W podsumowaniu autor zwraca uwagę na pojęcie konkurencji tożsamości w ciągu ubiegłego stulecia w Kłajpedzie, zaznacza wyraźną nacjonalizację w latach 30-ch oraz złożony charakter w okresie radzieckim (łącznie z możliwością kontaktu z alternatywnymi systemami). Jego zdaniem ostatni wybuch wyraźnej konkurencji ideologii tożsamości nastąpił w mieście w okresie lat 1988–1991, zaś niemieckość mimo prób jej aktualizacji nadal nie jest wyraźnie widoczna. Safronovas próbuje również wyznaczyć pewne wspólne tendencje dla ideologii tożsamości w całym regionie południowo-wschodniego base-

nu Bałtyku (na przykładzie Kłajpedy). Są to rola środowiska komunikacji i sieci społecznych, konsolidująca rola kultury pamięci, rola stosunków centrum i peryferii, wybory geopolityczne, rola koniunkturalizmu, mobilizacji politycznej z wykorzystaniem etniczności oraz tłumienie i równoczesna potrzeba konkurencji ekonomicznej. Autor również nie stroni od porównań i nawiązuje do przykładów takich miast jak Kaliningrad, Bydgoszcz, Gdańsk czy Olsztyn.

Niestety odbiór treści książki jest zakłócany bardzo słabym tłumaczeniem z litewskiego (można tu wymienić liczne złożone konstrukcje zdań, frazeologizmów, nie przetłumaczone na polski skróty oraz nazwy z litewskiego, rosyjskiego czy niemieckiego), wyraźnym brakiem solidnej korekty językowej oraz redakcji nauko-

wej. Tak cenna książka naukowa powinna mieć odpowiednią oprawę wydawniczą, aby ułatwić czytelnikowi odbiór treści. Autor starał się szeroko wykorzystać wątki porównawcze, również pozycje w języku polskim oraz najnowsze prace teoretyczne i metodologiczne, zaś słabe przygotowanie wydawnicze wyraźnie kłóci się z treścią pracy.

Pomimo tych mankamentów książka Vasilijusa Safronovasa jest dobrym przykładem pracy naukowej z pogranicza *urban studies* oraz badań nad polityką pamięci. Rekonstrukcja i dekonstrukcja działań politycznych w stosunku do ideologii tożsamości na przykładzie Kłajpedy jest inspirująca i na pewno zachęci do dalszych badań, w tym także porównawczych.